

σθήματος. Θ' ἀποσπάσωμεν ἐν τῇδε τῇ συγγραφῇ τινὰς τῶν θησαυρῶν τούτων προκαλεῶντες ἐπ' αὐτῶν τὴν θεοσεβῆ μελέτην τῶν ἀναγνωστῶν.



ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'

Ἡ ἐπὶ τοῦ ὄρους Αἰαλῆ

I

Ὁ μέγας τοῦ αἰῶνος ποιητῆς καὶ πολιτειολόγος Λαμαρτινὸς ἔγραφε, «δὲν ὑπάρχει εἰς τὸν κόσμον μία ἠθικὴ ἢ κοινωνικὴ ἀλήθεια μὴ περιεχομένη ἐν σπέρματι εἰς ἓνα τῶν στίχων τοῦ Εὐαγγελίου. Πᾶν ὅ,τι καλὸν ὑπάρχει ἐν τῷ σημερινῷ πολιτισμῷ εἶναι ἢ πραγμάτωσις τῶν ἀρχῶν τοῦ Εὐαγγελίου.» (α) Τὴν κρίσιν ταύτην ἐπιδοκιμάζων ὁ περικλεῆς νεομωδιστὴς Τρολὸν ἐπεράτωσε τὰς πολυχρονίους περὶ τοῦ Δικαίου μελέτας του διὰ τῶν ἐξῆς. «Ἡ χριστιανικὴ φιλοσοφία εἶνε ἡ βάση τοῦ νεωτέρου Δικαίου. Ἡμεῖς ζῶμεν ἐν αὐτῇ μᾶλλον ἢ διὰ τῶν ἰδεῶν, αἵτινες ἐπέζησαν εἰς τὰ εἰρήπια τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ Ρωμαϊκοῦ κόσμου.» (β)

Ἀναγινώσκων τὰς κρίσεις ταύτας καὶ πάντων τῶν ἀνωτέρων πνευμάτων καὶ μεγαλοφυῶν ἀνδρῶν τῆς ἀνθρωπότητος ἐνισχύομαι ἐν ταῖς ἐμαῖς πεποιθήσεσι καὶ τῇ ἐμῇ πίστει περὶ τοῦ προσώπου Ἰησοῦ τοῦ Ναζωραίου καὶ ἐπαναπόσομαι ἐπὶ τῇ

(α) Pelissier. Antiquité Chrétienne. Σελ. 627.

(β) Δύοῖσι.

βεβαιότητι τῆς πραγματικότητος καὶ ἀληθείας τῶν ἐγειρομένων ἐν ἐμοὶ ἐντυπώσεων κατὰ τὴν μελέτην τῶν λόγων καὶ τῶν ἔργων αὐτοῦ.

Ἀποθκυμάζω τὴν λογικότητα τῶν σκέψεων τοῦ Ἀριστοτέλους γράφοντας περὶ τῆς ἠθικότητος τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων καὶ τὴν λεπτότητα τῶν περὶ δεοντολογίας μακρῶν ὑπομημάτων τοῦ Βένθου καὶ τὴν λαμπρὰν περὶ καθήκοντος πραγματείαν τοῦ Ἰουλίου Σίμωνος, ἀλλ' ἡ ἐμὴ διάνοια μεταρσιούται καὶ ἡ ψυχὴ συγκλονίζεται, καὶ ἡ καρδιά εὐρύνεται καὶ αἰσθάνομαι τὴν ἀνάγκην νὰ ἐπιτελέσω ἔργον τι δικαιοσύνης ἢ νὰ ἐλεήσω τὸν πάσχοντα ἀδελφόν, ὅταν μελετῶ ἐπὶ τοῖς λόγοις τοῦ Ἰησοῦ, καὶ ἀναμιμνήσκομαι ἢ ἀκούω ἐπ' ἐκκλησίας τὴν ἐπὶ τοῦ Ὄρους διδαχὴν. Συναισθάνομαι ἐν τῷ βάθει τῆς ψυχῆς ὅτι οἱ λόγοι ἐκεῖνοι ἀνθρώπινοι τὴν μορφήν εἶνε θεοὶ τὴν οὐσίαν καὶ ὅτι ὑπὸ θεανθρώπου μόνον ὑπάρξεως ἐδύναντο ν' ἀπαγγελθῶσι. Καὶ συναισθάνομαι καὶ γνωρίζω ὅτι οὐδόλως περιπλανῶμαι, ὅταν πληροφοροῦμαι περὶ τῶν ἐντυπώσεων, ἃς παρήγαγεν ἡ ἀνάγνωσις τῶν θεανθρώπων ῥημάτων εἰς τὴν διάνοιαν τοῦ πολεμίου τῆς χριστιανικῆς πίστεως Ρενάν, ἐπιφωνοῦντος «ἡ συνείδησις τῆς Θεότητος ἐπεφάνη ἐν δλη αὐτῆς τῇ μεγαλωσύνῃ ἐν τῇ προσωπικότητι τοῦ Ἰησοῦ. Εἰς τὸ ὕψος τῆς διανοίας καὶ τελειότητος τῆς ἐπὶ τοῦ ὄρους διδαχῆς οὐδεμία ὑπερυψώθη ἀνθρωπίνη διάνοια.» Ταῦτα καὶ πλεῖστα ἄλλα ἀναγινώσκων καὶ ἀναλογιζόμενος τὰς ἐντυπώσεις, τὰς πεποιθήσεις καὶ τὴν ἐπίδρασιν τῶν λόγων τοῦ Ἰησοῦ ἐπὶ τῶν εἰς αὐτὸν πιστευόντων καὶ ἐπὶ τῶν ἐκλεκτῶν πνευμάτων τῆς ἀνθρωπότητος πείθομαι ἄνευ δισταγμοῦ ὅτι ἡ πίστις μου περὶ τοῦ θεανθρωπικοῦ χαρακτήρος τοῦ Ἰησοῦ δὲν εἶναι οὔτε ἀποπλάνησις οὔτε αὐταπάτη. Ἴνα τί οἱ λόγοι καὶ αἱ πράξεις καὶ ὁ θάνατος τοῦ Σωκράτους οὐδὲν ἐν τῇ ἀνθρωπότητι παρήγαγον ἀποτέλεσμα αἱ δὲ περὶ μονοθεϊσμοῦ καὶ ἀθανασίας ψυχῆς διδασκαλίαι τοῦ ἔμειναν ἄγονοι καὶ δὲν κατέκτησαν οὐδὲ τὴν πόλιν

της γεννήσεώς του; Καί ὁμοίως τοὺς λόγους τοῦ Σωκράτους διετήρησαν καὶ τὰς ἀρχὰς αὐτοῦ μετέδωκαν δύο ἀριστοτέχναι μαθηταί, Πλάτων καὶ Ξενοφών, τοὺς δὲ τοῦ Ναζωραίου ἀξιοστοὶ μαθηταί, ἄμαυροι παιδείας καὶ γραμματικῆς ἰκανότητος. Ἄλλ' ὁ Ἰησοῦς παρέστησεν ἐπὶ τῆς γῆς τὸν Θεὸν ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπου καὶ τὴν ἀνθρωπότητα εἰς ὅ,τι ἔχει Θεῖον, τὴν ἀγιότητα καὶ τὴν δικαιοσύνην, τὴν ἀγάπην καὶ τὴν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας αὐτοθυσίαν καὶ ἐνώσας ἐν τῇ ἰδίᾳ προσωπικότητι, τὸ Θεῖον καὶ ἀνθρώπινον κατέστη ἡ βᾶσις καὶ ἡ κρηπίς τῆς θρησκείας τοῦ πνεύματος, τῆς ἀπολυτρώσεως ἀπὸ τοῦ ῥύπου τῆς ἀμαρτίας καὶ πάσης νοσητικῆς καὶ ἠθικῆς προσόδου καὶ ἀναγεννήσεως.

Εἰς τὰ δοκίμια ταῦτα τῆς ἀπολογητικῆς τοῦ Χριστιανισμοῦ δὲν θά ᾔτο κατάληλος ἡ ἀνάλυσις καὶ μελέτη τῶν περιεχομένων θησαυρῶν ἐν ἐκάστῳ στίχῳ καὶ ἀποφθέγματι τῆς ἐπὶ τοῦ ὄρου διδαχῆς. Θά προσπαθῆσω νὰ ὑποδείξω ὑμῖν τὸν πλοῦτον τινῶν ἐξ αὐτῶν.

II

Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι, ὅτι αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν.

Πτωχοὶ τῷ πνεύματι δὲν εἶνε μόνον οἱ ἀπλούστεροι τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ οἱ συναισθανόμενοι τὴν πτωχείαν τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος καὶ οἱ ταπεινοφρονῶντες καὶ γνωρίζοντες ὅτι τὰ ὑψηλότερα τῶν διανοημάτων καὶ συναισθημάτων ἡμῶν δὲν ἐκπορεύονται ἀπὸ τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας καὶ τοῦ ἰδίου ἡμῶν πνεύματος, ἀλλ' ἐξ ἄλλων ἰκανοτήτων, δι' ὧν ἐπροίκισεν ὁ Δημιουργὸς τὴν ἡμετέραν ὑπαρξίν, ἀποκαλυπτουσῶν ἡμῖν δι' ἐνοράσεων τὰς σπουδαιότατας τῶν γνώσεων καὶ τῶν ἀληθειῶν περὶ ἠθικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ βίου καὶ τὰς πρώτας καὶ

ἀναγκαίας ιδέας καὶ ἀρχὰς πρὸς διαμόρφωσιν πάσης τέχνης καὶ ἐπιστήμης. Ὁ διαπρεπέστερος τῶν νεωτέρων φιλοσόφων Ἐμμανουήλ Κάντ, ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ περὶ τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ἐπεχείρησε ν' ἀποδείξῃ ὅτι διὰ τῶν συλλογισμῶν τῆς καθαρᾶς διανοίας δὲν δυνάμεθα νὰ φθάσωμεν εἰς τὰς πεποιθήσεις περὶ ὑπάρξεως Θεοῦ καὶ Δημιουργοῦ. Ἄλλ' ἀπέναντι τῆς πτωχείας τοῦ πνεύματος ἴσταται τὸ συναισθημα τοῦ καθήκοντος σύμφυτον τῇ ἀνθρωπίνῃ ὑπάρξει, δι' οὗ ἀποκαλύπτεται ἐν ἡμῖν ἡ ὑπαρξὶς Νομοθέτου νόμων ἠθικῶν καὶ ἐλευθερίας μηδεμίαν ἔχόντων σχέσιν πρὸς τοὺς μηχανικοὺς καὶ ἀναγκαίους τῆς φύσεως νόμους. Ὁ Κάντ ἀνωμολογεῖτο πτωχὸς τῷ πνεύματι, ἀλλὰ πλούσιος ἐν ταῖς ἠθικαῖς καὶ θρησκευτικαῖς ἐνοράσεσι καὶ συναισθήμασιν. Ὁ Νεύτων διὰ τοῦ ἰδίου πνεύματος ἀνεκάλυπτε τοὺς μυστηριώδεις νόμους τῆς φύσεως, ἀλλ' ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ Θεοῦ, ὅπου καὶ ἂν εὑρίσκετο, ἀπεκάλυπτεν ἐν σεβασμῷ τὴν κεφαλὴν λέγων, τὸ πνεῦμα ἀποκαλύπτει τοὺς νόμους τῆς φύσεως, ἀλλ' ἡ ψυχὴ βλέπει τὸν Θεὸν ἀνεξαρτήτως πάσης διαλεκτικῆς σκέψεως. Ταπεινοφρονῶν τῷ πνεύματι διήλθε τὰς τελευταίας τοῦ βίου ἡμέρας σχολιάζων τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ Ἰωάννου. Καὶ ὁ Παστὴρ ἀνωμολογεῖτο πτωχὸς τῷ πνεύματι ἐνώπιον τῶν περὶ τῆς Θεότητος πεποιθήσεών του. Ἡ ὑπαρξὶς τοῦ Θεοῦ εἶνε ἀκατάληπτος, ἔλεγεν, εἰς τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, ἀλλ' ὅμως ἐπιβάλλεται εἰς τὴν ἡμετέραν συνείδησιν.

Κατ' ἀντίθετον τῶν ταπεινοφρονούντων εἰ ἀλαζόνες καὶ λατρεύοντες τὸ ἴδιον αὐτῶν πνεῦμα καὶ πιστεύοντες ὅτι διὰ τῆς ἰδίας αὐτῶν γνώσεως καὶ ἐπιστήμης δύνανται νὰ διεξηγήσωσι τὰ μυστήρια τῆς δημιουργίας καὶ τὰ τῆς πνευματικῆς τοῦ ἀνθρώπου ὑποστάσεως περιφρονοῦσι καὶ ἀποβάλλουσι πᾶν ὅ,τι δὲν κατανοεῖ τὸ πνεῦμα αὐτῶν, ἀποκρούουσι δὲ τὰς ἐνοράσεις καὶ συναισθήσεις τῆς ἀνθρωπότητος ὡς μὴ οὔσας ἐπίδεκτικὰς διαλεκτικῆς ἀποδείξεως. Ἡ καρδία τούτων εἶναι

πλήρης τῆς ἰδίας δοκισησοφίας, ἡ δὲ βασιλεία τοῦ Θεοῦ δὲν εὐρίσκει τόπον ἐν αὐτῇ.

Πτωχοὶ τῷ πνεύματι! πτωχοὶ τουτέστι τῷ φρονήματι, μὴ θεωροῦντες ἑαυτοὺς ὡς ἐξέχοντας τῶν ἐμοίων των, τὰς δὲ ἐπιστημονικὰς γνώσεις των ὡς σταγόνα ὕδατος ἐν τῷ ὠκεανῷ, προσδοκῶντες δὲ ἀπὸ τῆν θείαν χάριν φωτισμὸν τοῦ νοῦ καὶ τῆς καρδίας περὶ τῶν ὑπερφυῶν καὶ ὑπερκοσμίων, ἐφ' ὧν δὲν δύνανται ν' ἀνακαλύψωσι διὰ τῆς διανοίας πλείονα τῶν ὄσων ἢ θεία πρόνοια ἀπεκάλυψε τοῖς ἀνθρώποις διὰ τῶν συμφύτων συναισθημάτων καὶ διὰ τῆς ἀποκαλύψεως. Ἄνευ τοῦ διαχεομένου φωτὸς εἰς τὴν ἀνθρωπότητα διὰ τῶν φυσικῶν ἐνοράσεων καὶ θρησκευτικῶν ἀποκαλύψεων, ἡ ἐπιστήμη εἶναι ματαία καὶ ἀλαζὼν μὴ δυναμένη νὰ διαφωτίσῃ τὰ μυστηριώδη ζητήματα μήτε νὰ ὀρίσῃ τὸν προσρισμὸν τοῦ ἀνθρώπου μήτε νὰ καθοδηγήσῃ αὐτὸν εἰς τὴν ἠθικὴν πρόδον καὶ εἰς τὴν ἐπιτέλεσιν τοῦ καθήκοντος. Μόνος ὁ στερούμενος τοιοῦτου ἀλαζόνος καὶ νέθου καὶ ψυχροῦ καὶ ἀσεβοῦς πνεύματος, μόνος ὁ πτωχὸς τῷ πνεύματι, ὁ ταπεινὸς τουτέστι τῷ φρονήματι δύναται νὰ εἰσέλθῃ ἀπὸ τῆς γῆς ταύτης εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, εἰς τὴν βασιλείαν τῆς ἐπιτελέσεως τοῦ καθήκοντος καὶ τῶν ἔργων ἀρετῆς καὶ αὐταπαρνήσεως καὶ νὰ ἐλπίσῃ εἰς τὴν κληρονομίαν τῆς αἰωνίου ζωῆς καὶ βασιλείας.

III

**Μακάριοι οἱ δεδιωγμένοι ἕνεκεν δικαιοσύνης,
ὅτι αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν.**

Οἱ μὴ ὑποστάντες τὰς δοκιμασίας ἀδίκου καταδιώξεως καὶ συκοφαντικῶν διαβολῶν, εἰ μὴ γνωρίσαντες φίλον ἢ συγγενῆ ἀγαθόν, δίκαιον, φιλόανθρωπον καὶ ὑπὸ παντοίων κατατρυχόμενον δεινῶν, εἰ μὴ ἀναλαβόντες τὴν ὑπεράσπισιν δικαστοῦ ἢ ἄλλου

δημοσίου υπαλλήλου εύρως τὰ ἑαυτοῦ καθήκοντα ἐπιτε-
 λούντος καὶ καταδιωκομένου ὑπὸ τῶν ματαίως ἀποπειραθέντων
 νὰ διαφθείρωσι τὴν συνείδησίν του, δυσκόλως θὰ σταθμίσωσι
 κατὰ βάθος τὴν ψυχολογικὴν τοῦ ἀδικουμένου κατάστασιν. Ὁ
 παρατηρῶν τοὺς πονηροὺς, τοὺς ἀδικούντας, τοὺς παραβιάζον-
 τας τὸ καθήκον καὶ μὴ μεριμνῶντας ὑπὲρ τοῦ πλησίον εύπο-
 ρούντας, πολλάκις δὲ ὑπὸ τῆς κοινωνίας τιμωμένους καὶ κα-
 λουμένους ἐπίστευσι εἰς ἀνωτάτας δημοσίας θέσεις, ἀπορεῖ καὶ θλί-
 βεται, κατὰ τινὰς δὲ ὥρας καθ' ἃς αἰσθάνεται βαρύτερον τὰ
 δεινὰ τοῦ βίου περιέρχεται εἰς ἀπελπισίαν καὶ ἀπόγνωσιν, λέγει
 δ' ἐν αὐτῷ, καὶ τί ποτε εἶνε ἡ ἀρετὴ, τί δὲ τὸ καθήκον, τί δὲ
 ἡ ζωὴ; Ματαίως θὰ ζητήσῃ ἐξηγήσιν καὶ παραμυθίαν ἀπὸ
 τὴν ἐπιστήμην καὶ ἀνθρωπίνην σοφίαν. Εἶνε ἀληθὲς ὅτι οἱ ἐξο-
 χοὶ τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων, ὁ Σωκράτης, ὁ Πλάτων, ὁ Ἀρι-
 στοτέλης ἐπρέσβευον τὰ περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ
 πόσοι καὶ τίνες οἱ δυνάμενοι νὰ μελετήσωσι καὶ κατανοήσωσι
 τὰ μεταφυσικὰ θεωρήματα; Χονδροειδεῖς καὶ συγκεχυμέναι
 περὶ ἀθανασίας ψυχῆς ἰδέαι ἀπετέλουν μέρος τῶν θρησκευτικῶν
 διδασμάτων τῆς ἀρχαιότητος, ἀλλ' ἀνεμιγνύοντο μετὰ ποσού-
 των καὶ τοιούτων μυθολογημάτων, ὥστε ἐλαχίστην ἐδύναντο
 ν' ἀσκήσωσιν ἐπίδρασιν πρὸς ἠθικὴν διαμόρφωσιν, ὅτε μάλιστα
 καὶ αὐτοὶ οἱ μυθολογούμενοι θεοὶ διεκρίνοντο ἐπὶ ἀνθρωπότητι
 καὶ παντοίοις ἐγκλήμασιν. Ἄλλ' ἰδοὺ ἡ περὶ ἀθανασίας τοῦ
 ἀνθρώπου φιλοσοφικὴ ἀλήθεια μεταβαλλομένη ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ
 εἰς τὸ θεμελιώδες δόγμα θρησκείας, εἰς δόγμα ἀναστάσεως,
 εἰς δόγμα πίστεως, οὔτινος τὴν ἀλήθειαν ἐγγυᾶται ἡ ἀγιότης
 τοῦ Ἰησοῦ, τὰ ἐν τῷ φυσικῷ καὶ ἠθικῷ κόσμῳ ἐπιτελεσθέντα
 καὶ ἐπιτελούμενα ὑπ' αὐτοῦ θαύματα, τὰ ποτελέσματα τῆς
 διδασκαλίας αὐτοῦ περὶ ἀθανασίας καὶ ἐπ' αὐτῇ τῇ ἀνθρωπίνῃ
 φιλοσοφίᾳ καὶ ἡ διὰ τοῦ δόγματος τῆς αἰωνιότητος διδομένη
 ἱκανοποίησις εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως καὶ
 εἰς τὴν δι' αὐτοῦ διδομένην λογικὴν λύσιν πάντων τῶν μυ-

στηριωδῶν προβλημάτων τῆς ἀνθρωπίνης υπάρξεως. Ὅποιον δὲ ὕψος, ὅποιον μεγαλεῖον καὶ εἰς πνοὴ ἀληθείας ἐν τῇ διατύπωσιν τοῦ δόγματος! Αἱ πύλαι τῆς οὐρανίου βασιλείας εἰσονται ἀνεωγμέναι εἰς τοὺς ἀπὸ τῆς γῆς ταύτης ἀποδεχθέντας ἐν τῇ καρδίᾳ τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, εἰς τοὺς πραεῖς, εἰς τοὺς καθαρούς τῇ καρδίᾳ, εἰς τοὺς ἐλεήμονας, εἰς τοὺς καταδιωκόμενους ἐνεκὸν δικαιοσύνης. Τίς δὲ ἡ ἀπόδειξις τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν, τῆς μισθαποδοσίας, τῆς αἰωνίου ζωῆς; Ὁ Ἰησοῦς ἐλάλησε πάντοτε ὡς ἐξουσίαν ἔχων, οὐδέποτε δὲ ἐπεκαλέσθη σκέψεις καὶ ἀποδείξεις πρὸς κύρωσιν τῆς ἀληθείας τῶν λόγων του. Ἀλλὰ κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ περὶ ἀθανασίας δόγματος προσέθετο ῥήματα πνεύματος καὶ ζωῆς, ὧν ἡ ἐννοια καὶ ἡ δύναμις ὑπερέχουσι πάντα τὰ φιλοσοφήματα τῶν διδασκάλων τῆς ἀνθρωπίνης σοφίας. «Ὁ Θεὸς οὐκ ἔστι Θεὸς νεκρῶν ἀλλὰ ζώντων.» (α) Καὶ τίς ἄρα γε ἀνθρωπίνη διάνοια δύναται νὰ ἐξαντλήσῃ τὰ ὑψηλὰ διανοήματα καὶ νὰ καταμετρήσῃ τὸ μέγεθος τῆς ἐνασκηθείσης ὑπ' αὐτῶν δυνάμεως εἰς τὴν καρδίαν τῶν πιστῶν, εἰς τὰς μελέτας τῶν σοφῶν καὶ εἰς τὴν συνειδήσιν ἀπάσης τῆς ἀνθρωπότητος;

Γεγονὸς περιφανὲς ἅμα καὶ μυστηριώδες ἀκριβοῦται ἐν πᾶσι τοῖς μετὰ Χριστὸν φιλοσοφικοῖς σπουδάσμασι καὶ συγγραφαῖς τῶν μελετώντων τὰ ἀνθρωπολογικὰ καὶ κοσμολογικὰ ζητήματα ἀνεξαρτήτως τῶν χριστιανικῶν δογμάτων. Ὁ ὄρξων τοῦ ἡμετέρου πλανήτου ὑπερεπληρώθη ἐκ τῶν λόγων τοῦ Ἰησοῦ καὶ ἡ ἀκτινοβολὸς ἀλήθεια διαφωτίζει καὶ αὐτοὺς τοὺς μὴ ἀποδεχομένους τὸ θεμελιώδες δόγμα τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου.

«Ὅχι, ἔγραφεν ὁ Ἰάκωβος Ρουσώ. Πᾶσαι αἱ λεπτολόγοι τῆς μεταφυσικῆς ὑπερβασίαι δὲν δύνανται νὰ κλονίσωσι τὴν πεποιθησίν μου περὶ τῆς θείας προνοίας ὁδηγούτης με εἰς τὴν πεποιθησίν τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς. Τὴν αἰσθάνομαι καὶ τὴν

(α) Ματθαῖος XXII. 32.

πιστεύω.» Καὶ Τερέντιος ὁ Μαμιάνης, καὶ Μαῖν δὲ Βιράν, καὶ Κουζίνος, καὶ ὁ ἀπὸ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀποσπασθεὶς Πέτρος Λερού, καὶ οἱ πρὸ αὐτῶν Κάντ, καὶ Καρτέσιος, καὶ Λεβνίτιος, καὶ Λάκιος, καὶ Βερουλάμιος διὰ μακρῶν ἐπχολίασαν καὶ ἀνέλυταν τοὺς λόγους τοῦ Ἰησοῦ καὶ πάντες ἐπανέλαβον τοὺς λόγους τῆς ὑπερκόσμου σοφίας. «Ὁ Θεὸς εἶνε Θεὸς ζώντων».

Καὶ τὴν μισθαποδοσίαν τοῦ Θεοῦ τῶν ζώντων ὑπέσχετο ὁ Ἰησοῦς εἰς τοὺς ἔνεκεν δικαιοσύνης πενθοῦντας καὶ διωκομένους ἐπὶ τῆς γῆς ταύτης.

IV

Ὁ οὖν ὁ Θεὸς συνέζευξεν, ἄνθρωπος μὴ χωριζέτω.

Εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ Ὄρους διδαχὴν εἴθετο ὁ Ἰησοῦς τὰ ἠθικὰ τῆς οἰκογενείας θεμέλια, διδάσκων δ' ἀκολουθῶς εἰς τὰ ὄρια τῆς Ἰουδαίας καθηγίασε τὸν δεσμὸν τοῦ γάμου ἀποδοῦς εἰς αὐτὸν θρησκευτικὸν χαρακτῆρα καὶ ἀνυψώτας εἰς βαθμὸν ἱεροῦ μυστηρίου.

Ἐξαισία καὶ ὄντως ὑπερκόσμιος ὑπῆρξεν ἡ δύναμις τῆς περὶ τοῦ γάμου διδασκαλίας τοῦ Ἰησοῦ. Ὡς μόνη τῇ βουλήσει τοῦ Δημιουργοῦ ἐπεφάνη ἐπὶ τῆς γῆς ἡ ἀνθρωπίνη ὑπαρξίς, οὕτω καὶ μόνῳ τῷ λόγῳ ὁ Ἰησοῦς ἐδημιούργησε νέον κόσμον οἰκογενειακόν, ἠθικόν καὶ κοινωνικόν ἀντικαταστήσας αὐτὸν εἰς τὰ εἰρεῖπια τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Ρωμαϊκῆς ἀποσυνθέσεως καὶ καταπτώσεως, καὶ ἀνύψωσε τὸ ἥμισυ καὶ εὐγενέστερον μέρος τῆς ἀνθρωπότητος ἀπὸ τὴν κτηνώδη θέσιν, εἰς ἣν εἶχον καταδικάσει οἱ θεομοὶ καὶ τὰ οἰκογενειακὰ ἔθιμα, — τὴν γυναῖκα. Ὡς τὰ σχηματίζοντα τοὺς ποταμοὺς ὕδατα προσλαμβάνουσι τὰς ιδιότητας τῶν κατερχομένων ὑδάτων τῶν βυακίων, οὕτω καὶ οἱ χαρακτῆρες τῶν λαῶν καὶ τῶν κοινωνιῶν διαμορφοῦνται ἀπὸ τοὺς χαρακτῆρας τῶν ἀτόμων καὶ τῶν

συγκροτούντων αὐτοὺς οἰκογενειῶν. Διὰ τοῦτο ὁ Ἰησοῦς οὐδὲν ἄλλως ἐμερίμνησε περὶ τῶν πολιτειακῶν καὶ κοινωνικῶν θεσμίων καὶ σχέσεων, τὴν δὲ δύναμιν τῶν λόγων καὶ τῆς διδασκαλίας ἐστρεφέν εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ θρησκευτικὴν διαμόρφωσιν τοῦ ἀτόμου καὶ τῆς οἰκογενείας, δι' ἧς ἀνεμόρφωσε καὶ διέπλασε τὴν κοινωνίαν καὶ προήγαγε τὸν νέον πολιτισμὸν.

Ἄντὶ τῆς ὅλων τυχαίας καὶ προσωρινῆς τῶν φύλων ἐνώσεως καθαγιασάς τὸν γάμον καὶ ἀνεγείρας δι' ἐκάστην οἰκογενεῖαν θυσιαστήριον ἀγάπης, ἀθωότητος, εἰρήνης καὶ αὐταπαρνήσεως ἔθετο τὴν γυναῖκα ἐπὶ βωμοῦ τιμιότητος, σεβασμοῦ καὶ ἀγριότητος μεταβαλὼν εἰς τὴν ἐν τῷ οἴκῳ κυριαρχίαν τὴν δευλείαν εἰς ἣν εἶχε καταδικασθῆ ὑπὸ τοῦ ἀνδρός. Ἄ! Καὶ τίς δύναται ν' ἀπεικονίσῃ τὸν δημιουργηθέντα κόσμον αἰσθημάτων πατρός, μητρός, ἀδελφοῦ καὶ τέκνων, οἰκογενείας ἐν τῇ βασιλεύει ἡ χριστιανικὴ πίστις! Ἡ γυνὴ δὲν ἔχει θέσιν εἰς τὴν τύρβην τῆς πολιτείας, βασιλεύει δὲ ἐν τῷ οἴκῳ, ἐν ᾧ τρέφονται αἱ ρίζαι τῆς ἀνθρωπότητος διὰ τοῦ γάλακτος τοῦ σώματος, διὰ τῆς προσευχῆς καὶ διὰ τῶν πρώτων σπερμάτων τῆς θεοσεβείας εἰς τὴν εὐμάλακτον τῶν νηπίων ψυχὴν ἐναποτιθεμένην. Ἡ γυνὴ ἐν τῷ οἴκῳ, ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, πανταχοῦ δὲ παρὰ τὸ πλευρὸν τῶν γονέων, τοῦ συζύγου, τοῦ ἀδελφοῦ. Εἶνε ἄνθος τὸ ὅποσον ἀποξηραίνεται ὑπὸ ἐλαφρὰν πνοὴν τελματώδους ἀτμοσφίρας, ἄπλετον φῶς εἶνε διὰ τὴν γυναῖκα ἐπικίνδυνον, ἀνάγκη δ' ἔχει μυστηριώδους περιβολῆς, ὅπως διασώσῃ τὸ ἀγγελικὸν τῆς ἀθωότητος ἄρωμα. Ἄ! Καὶ τίς ἐξ ἡμῶν τῶν πρεσβυτέρων δὲν ἐγνώρισε τὴν μητέρα τοῦ ἡ τὴν μητέρα τῶν φίλων καὶ συμπολιτῶν τοῦ! Τίς δὲν ἐγνώρισε τὰς γυναῖκας τῶν οἰκογενειῶν, ἐν αἷς βασιλεύει ἡ ἀτμόσφαιρα τῆς χριστιανικῆς πίστεως; Ἀνεχώρησα ἐκ Παρισίων, ἔγραφεν ὁ Λαβουλαί, καὶ ἐπεσκέφθην τὴν Ἀμερικὴν, ὅπως ἀκριδῶσά τὸ μυστήριον τῆς ἀμερικανικῆς οἰκογενείας καὶ τῆς ἀθωότητος τῶν νεανίδων τοῦ νέου κόσμου. Ἐπὶ τῆς τραπέζης πάσης

οικοδεσποίνης είδον τὴν ἁγίαν Γραφὴν καὶ τὴν ἐσπέραν εἰς πᾶσαν φιλικὴν συναναστροφήν· παρέστην εἰς τὴν ἀνάγνωσιν ἱερῶν βιβλίων καὶ τὸ μυστήριον ἀπεκαλύφθη εἰς τὴν διάνοιάν μου. Ὁ Χριστὸς βασιλεύει ἐν ταῖς οἰκογενεαῖς τοῦ νέου κόσμου. Μᾶς λέγουσιν ὅτι ἀντὶ τῶν μητέρων μας, θὰ ἔχωμεν γυναῖκας ὁμιλοῦσας ὀρθότερον τὴν Ἑλληνικὴν καὶ ξένας γλώσσας. Ἄλλ' ἐὰν ἡ γυνὴ δὲν ζῆ τὸν ἰδιώδη βίον τοῦ πνεύματος, ἐὰν δὲν ζῆ τὴν ζωὴν τῆς πίστεως καὶ τῆς πεποιθήσεως μελλούσης ὑπάρξεως, ἐὰν δὲν ἐνισχύη τὰς θρησκευτικὰς πεποιθήσεις τῆς διὰ τῆς ἐξωτερικῆς λατρείας καὶ διὰ τῆς ἀναγνώσεως ἔργων ἠθικοποιήσεως, τότε ἡ μάθησις τῶν γλωσσῶν θὰ ἦνε δι' αὐτὰς πηγὴ καταπτώσεως καὶ διαφθορᾶς. Οὐαὶ εἰς τοὺς εἰκευς γυναικῶν, ὧν αἱ ψυχαὶ δὲν πληροῦνται θρησκευτικῆς πίστεως καὶ ἠθικότητος!

V

Καὶ τώρα, ἀναγνώσται, μελετήσατε μετ' ἐπιστασίας τὴν ἐπὶ τοῦ Ὄρουσ διδαχὴν. Μελετήσατε αὐτὴν σήμερον καὶ αὔριον καὶ καθ' ἕλον τὸν βίον. Ἀνὰ πᾶσαν μελέτην καὶ ἀνὰ πᾶσαν ἀνάγνωσιν νέους θὰ ἀνακαλύψητε θησαυρούς. Δὲν εἶναι θησαυροὶ ἐπιστήμης ἢ τέχνης ἢ γλώσσης, διότι οὐδὲν ἴχνος ἀνθρωπίνης σοφίας ἐνυπάρχει ἐν αὐτῇ, καὶ ὅμως εἶνε τὸ σοφώτερον τῶν ἐπὶ τῆς γῆς ἔργων, διότι ἐξ αὐτοῦ ἐξῆλθε δύναμις καὶ ζωὴ μεταστρέψασα τὸν ροῦν τῆς ἱστορίας τῆς ἀνθρωπότητος καὶ μυριάδας ἑκατομμυρίων διαπλάσασα καὶ ἐξαγνίσασα ψυχῶν. Διότι καὶ οἱ ἀπιστοῦντες ἀνωμολόγησαν ὅτι οὐδεὶς ἄνθρωπος ἐλάλησεν ὡς ὁ ἄνθρωπος οὗτος, οὐδὲ χεῖλη ἀνθρώπου ἀπήγγειλαν λόγους ἀγιότητος, δυνάμεως καὶ ἠθικῆς ἀναγεννήσεως εἰς οἱ ἀπὸ τοῦ Ὄρουσ τῆς Ἰουδαίας ἀπευθυνθέντες πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα. Οὐδεὶς ἄνθρωπος ἐλάλησεν ὡς ὁ ἄνθρωπος οὗτος. Ἴδου τί θὰ εἴπωσιν εἰς τοὺς αἰῶνας οἱ ἀκού-

οντες τούς λόγους τοῦ Ἰησοῦ, ἐν οἷς συνταυτίζεται πᾶν ὁ,τι ἡ ἀνθρωπότης ἔχει ἐν ἑαυτῇ ἔξοχον ἢ ἅγιον μετὰ τῆς ἀγαθότητος καὶ μακροθυμίας τοῦ Ὑψίστου. Καὶ τίς δύναται ν' ἀκούσῃ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἰησοῦ μετὰ προσοχῆς καὶ εὐλαβείας καὶ νὰ μὴ ἐπιφωνήσῃ, ὁ Κύριός μου καὶ ὁ Θεός μου; Ἄ! Πῶς συγι-νεῖται καὶ ἀνυψοῦται ἡ καρδία μου ἐπὶ τοῖς ῥήμασι τῆς ζωῆς τοῦ Ἰησοῦ, μετὰ τίνος δὲ πεποιθήσεως ἢ συνειδήσεως διαγινώ-σκει ἐν αὐτοῖς τὴν αἰωνίαν ἀλήθειαν! Καὶ ὅταν ἀσεβῆ χεῖλη καὶ ἀσεβέστεροι δοκησισόφων κάλαμοι ἀποτολμῶσι νὰ διαμ-φισθητήσωσι τὸν πολῦτιμον θησαυρὸν τῆς διανοίας καὶ τῆς καρδίας, τότε ἐπιθεωρῶ νοητικῶς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπό-τητος καὶ ἐρωτῶ ἑμαυτὸν, τίς μὴ εἰς Θεὸν πιστεύων ἐπραξε μέγα τι ἀγαθὸν ἢ ἀνεκάλυψε τοὺς νόμους τῆς φύσεως καὶ τοῦ παντός; τίς μετὰ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ Ἰησοῦ ἐπὶ τῆς γῆς καὶ μὴ εἰς αὐτὸν πιστεύσας ἀνήγειρε μνημεῖον ἐπιστήμης ἢ τέχνης ἢ φιλανθρωπίας; Καὶ τότε στρέφω τὴν προσοχὴν ἐπὶ μιᾷ τῶν σελίδων μεγαλοφυοῦς τινος καλάμου ἀσεβήσαντος ἄλ-λοτε κατὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ ἐπιστρέψαντος εἰς τοὺς κόλ-πους τοῦ Ἰησοῦ, καὶ τότε ἀναμετρῶ ὅλον τὸ μέγεθος τῆς πονηρίας τῶν διασαλευόντων τὰς καρδίας τῶν πιστῶν διὰ ψευδῶν ἐπαγγελιῶν καὶ ψευδεστέρων θεωρημάτων. «Εὐλογη-μένη ἡ ὥρα, ἔγραφεν ὁ καλάμος τοῦ περικλεοῦς La Harpe περὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἰησοῦ, εὐλογημένη ἡ ὥρα, καθ' ἣν ἤκουσα ἐν τῇ συνειδήσει φωνὴν λέγουσαν, ἄνοιξον καὶ ἀνάγνω-σον τὰς Γραφὰς καὶ ἀναγινώσκων τοὺς Ψαλμοὺς καὶ τὰ Εὐαγ-γέλια κατενόησα ὅλην τὴν ψυχικὴν ἀθλιότητα τῶν μὴ ἀντλούν-των ὑπερφυεῖς ἐμπνεύσεις διὰ τῆς εὐσεβοῦς τῶν Γραφῶν ἀνα-γνώσεως. Ἡ ἐπὶ τοῦ Ὄρους διδασχὴ εἶνε μία ὅλη θρησκεία. Μοὶ εἶνε ἀδύνατον νὰ μὴ συναισθανθῶ κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν ἐκάστου στίχου ὑπερχόσμιόν τινα δύναμιν ἐν αὐτῷ. Ὡ! πόσον περικαλλῆς εἶνε ἡ θρησκεία τοῦ Χριστοῦ, πόσον περικαλλῆς ἔσεν ὁ οὐρανὸς ἀφ' οὗ καταῆλθε, — μεγάλη ὡς μέγας ὁ Θεός

ἐξ οὗ ἐκπορεύεται, — γλυκυτάτη ὅσον ἡ καρδία τοῦ ἀποκαλύφ-
 φαντος αὐτὴν Ἰησοῦ, — ! Ἄφ' ἧς ἀπέλαυσα τὴν εὐδαιμο-
 νίαν τῆς ἀναγνώσεως τῶν Γραφῶν, πᾶσα λέξις αὐτῶν καὶ
 πᾶσα φράσις ἐγείρει ἐν ἐμοὶ πλοῦτον ἰδεῶν καὶ συναισθημάτων,
 ἅτινα διετέλουν ὡσεὶ ὑπνώττοντα ἐν τῇ ψυχῇ ἐν μέσῳ τῶν
 παρεκτροπῶν τοῦ βίου. ὦ ! πόσον μοὶ φαίνεται ἤδη μηδαμινὴ
 ἡ μάθησίς μου ! ὦ Αὐγουστίνε, εἶχες δίκαιον λέγων ὅτι βρα-
 δέως ἠγάπησας τὴν ἀκήρατον καὶ ζωοποιὸν ἀλήθειαν ! Οἴμοι !
 Καὶ ἐγὼ βραδύτερον σοῦ, ἀλλὰ τὰ δωρήματα τοῦ Θεοῦ εἶνε
 πάντοτε ἐπίκαιρα. »



ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'

Ἡ ΚΑΤΑ ΧΡΙΣΤΟΝ ΑΓΑΠΗ

I

Ἡ περὶ Θεότητος καὶ προορισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου διδασκαλία
 τοῦ Ἰησοῦ καὶ ἡ πίστις εἰς τὴν ὑπερκόσμιον αὐτοῦ ὑπόστασιν
 συναποτελοῦσι τὴν οὐσίαν τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἡ δὲ διαφώτισις,
 ἡ ἀναγέννησις καὶ ἡ κραταίωσις τῶν συναισθημάτων τῆς ἠθικῆς
 καὶ τῆς ἀγάπης εἶνε ὁ τελικὸς αὐτοῦ σκοπός.

Ὅτε προσήγγιζεν ἡ ὥρα τῆς σωματικῆς τοῦ Ἰησοῦ ἀπὸ τῆς
 γῆς ἀποδημίας καὶ τοῦ χωρισμοῦ ἀπὸ τοῦ μαθητᾶς, ὦν τὴν
 μὲν διάνοιαν ἐπλήρωσε διὰ τῆς ὑπερκοσμίου ἀληθείας καὶ γνώ-
 σεως τὴν δὲ καρδίαν δι' αἰσθημάτων ἀφοσιώσεως καὶ ὑπὲρ τῆς
 ἀνθρωπότητος αὐταπαρνήσεως, συνεχέντρωσεν εἰς μίαν ἐντολήν

πᾶσαν τὴν ἠθικὴν διδασκαλίαν τῶν λόγων καὶ τῶν ἔργων του, μεταδώσας δ' εἰς αὐτὴν τὸ μέγεθος τοῦ ἀπείρου καὶ τῆς θείας τελειότητος, πρῶτος αὐτὴν ἐπετέλεσε καὶ ἐπεσφράγισε δι' ἔκουσίου θανάτου, ἀναληφθεὶς δὲ καὶ ζῶν ἔτι ἐν μέσῳ ἡμῶν μεταδίδει εἰς τοὺς πιστοὺς διὰ τῆς Ἐκκλησίας ἣν ἐθεμελίωσε καὶ ἠύλόγησε. Σύμφυτος τῷ ἀνθρώπῳ εἶνε ἡ δύναμις τῆς ἀγάπης καὶ ἐν τῷ δεκαλόγῳ διετυπώθη ὡς ἐν τῶν θείων παραγγελμάτων, ἀλλ' ὑπὸ τῆς ἀνθρωπότητος μετατραπείσα, παραβιασθεῖσα καὶ διαφθαρεῖσα κατέστη ἄγονος εἰς τὴν ἀνθρωπότητα. Ἄντι ἀγάπης πρὸς τὸν Θεὸν τοῦ πνεύματος ἡ ἀνθρωπότης ἐλάτρευσε τὰς δυνάμεις τῆς φύσεως καὶ ἀπεθέωσε τὰς σωματικὰς ὁρμὰς καὶ τὰ κτηνώδη αὐτῆς πάθη, καὶ ἀντὶ τῆς πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπης ἕκαστος ἔστρεψεν αὐτὴν ἐπὶ τοῦ ἰδίου ἑαυτοῦ πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν σωματικῶν ὀρέξεων καὶ πρὸς ἀνάπτυξιν πάσης ἐγωϊστικῆς ῥοπῆς. Χάος ζόφου καὶ ἀπελπισίας καὶ ἄδυστος ἀκολασίας καὶ κακουργημάτων καὶ σύμφυχον ναυάγιον τοῦ ἠθικοῦ καὶ κοινωνικοῦ βίου ἐν Ῥώμῃ καὶ ἐν Ἑλλάδι καὶ ἐν πάσαις ταῖς γνωσταῖς χώραις τῆς γῆς παρίστανεν ἡ ἀνθρωπότης κατὰ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ Ἰησοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, ὡς εἶπομεν εἰς τὸ προηγούμενον κεφάλαιον. Στωϊκοὶ τινες φιλόσοφοι ἐδίδασκον ποιάν τινα διδασκαλίαν ἠθικότητος, ἀλλ' οὐδὲ εἰς ἐξ αὐτῶν ἐφήρμοζεν ἐφ' ἑαυτοῦ. Αἱ ἀρεταὶ τῆς πρὸς τοὺς πάσχοντας βοήθειας, τὸ ἔλεος, ἡ αὐτοθυσία, ἡ καρτερία, ἡ μετάνοια καὶ πᾶσαι αἱ λοιπαὶ ὑπὸ τῆς πρὸς τὸν πλησίον ἐμπνεόμεναι καὶ συνιστῶσαι τὴν δόξαν τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου ἦσαν ἄγνωστοι. Ἡύλιζοντο ἐν Ῥώμῃ καὶ ἐν Ἑλλάδι ὡς ζῶα χαμερπῆ, ἀνθρωποθυσίαι δὲ πρὸς τιμὴν τῶν μυθολογουμένων θεῶν ἢ πρὸς διασκέδασιν καὶ εὐθυμίαν τῶν καλουμένων ἐλευθέρων ἀνδρῶν ἠτίμαζον καὶ ἐξητυέλίζον τὴν ἀνθρωπότητα. Ἡ καταστραφείσα καὶ ἀνέπαφος διατηρηθεῖσα πόλις τῆς Πομπηίας, ἣν ἐπεσκέφθη πρὸ τινῶν ἐτῶν, εἶνε πιστὴ ἀπεικόνισις τῶν ἠθῶν τῆς ἀρχαιότητος. Εἰς τοὺς τοίχους ἑκάστου οἰκήματος ἐπιφαίνεται

ἡ δηλητηριώδης επίδρασις τῆς θρησκευτικῆς μυθολογίας. Ἐπ' αὐτῶν δὲν βλέπεις ἐγκεχαραγμένον τὸν Δία ἢ τὴν Ἀθηνᾶν, ἀλλὰ τὴν Ἀφροδίτην μεταβληθεῖσαν εἰς ἑταῖραν καὶ τὸν Βάκχον ἀσελγοῦντα μέθυτον. Ὁ ἐπισκεπτόμενος τὴν Πομπηίαν θὰ γνωρίσῃ τίνας ἔνεκεν οἱ ἄνδρες ἀπηγόρευον εἰς τὰς γυναῖκας τῶν τὴν λατρείαν τῶν θεῶν. Καὶ ὁ Ὀβίδιος συνεβούλευε τὰς μητέρας νὰ μὴ ὀδηγῶσι τὰς κόρας τῶν εἰς τοὺς ναοὺς, ὅπως μὴ ἀκούωσι τὰ περὶ τῶν θεῶν ἀσελγῆ διηγήματα.

Ἐν τῷ Δευτερονομίῳ καὶ ἐν τῷ δεκαλόγῳ ἐγένετο λόγος περὶ τῆς πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπης, ἀλλ' οἱ Γραμματεῖς συνδυάζοντες καὶ διαστρέφοντες ἕτερα χωρία τῶν Γραφῶν ὠρίζον ὅτι ἐχθροὶ τοῦ Ἰσραὴλ εἶνε οἱ ξένοι καὶ πάντες οἱ μὴ ἀποδεχόμενοι τὰ θρησκευτικὰ αὐτῶν θέσμια. «Μὴ ἔχε καλωσύνην οὐδὲ συμπάθειαν πρὸς τοὺς ἀλλοθρήσκους.» Οἱ λόγοι οὗτοι ἀναγινώσκονται εἰς τὸ Ταλμουδ(α). Κατὰ τὰς δοξασίας τῶν Φαρισαίων ὁ μέγας κίνδυνος τῆς Ἑβραϊκῆς ἐθνικότητος ἦτο ἡ μετὰ τῶν ἀλλοθρήσκων προσέγγισις, μέγα δὲ ἀμάρτημα ἡ μετ' αὐτῶν συναναστροφή ἀπαγορευομένη ἀπὸ τὸν νόμον συμφώνως πρὸς τὴν διδομένην ὑπ' αὐτῶν ἐρμηνείαν.(β) Καὶ οὐ μόνον οἱ ξένοι, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ Σαμαρεῖται καὶ Ἑσένιοι, ὡς μὴ συμμορφούμενοι πρὸς πάσας τὰς δοξασίας τῶν ἐν Ἱερουσαλήμ θεολογούντων, ἰθεωροῦντο ὡς πολέμιοι καὶ ἐχθροί. Διὸ καὶ ὁ Παῦλος ἐκάλει τοὺς ὁμοφύλους καὶ συμπολίτας του, «τῷ Θεῷ μὴ ἀρεσκόντων καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις ἐναντίων.»(γ)

II

Ἐν μέσῳ τοιαύτης ἠθικῆς καὶ θρησκευτικῆς ἀθλιότητος καὶ ἐν μέσῳ τῶν δεσποζόντων τὸν Ἰουδαϊκὸν λαὸν Γραμματέων

(α) Farrar. Ὁ βίος τοῦ Ἰησοῦ (ἔκδοσις Λονδίνου), σελ. 262.

(β) Holtzmann. Revue Chrétienne Μαΐου 1896.

(γ) Πρὸς Θεσσαλ. Α' II 15.

καὶ Φαρισαίων ἐμφανίζεται ὁ Ἰησοῦς καὶ διανοίγει τὴν ἀγίαν αὐτοῦ καρδίαν, ἐξ ἧς ρέουσι ποταμοὶ ἀγάπης, ἐλέους, φιλανθρωπίας καὶ ὑπὲρ τῆς ἀνθρωπότητος αὐτοθυσίας, ἀρδεύοντες τὴν οἰκουμένην ἅπασαν. Ἀγάπη! Ἡ ἀρχαία αὕτη λέξις περιβάλλεται διὰ νέας ἐπουρανίου διδασκαλίας, ἐμπνέεται διὰ νέας ζωῆς καὶ διὰ νέας ὑπερκοσμίου δυνάμεως καὶ τίθεται ὡς λίθος ἀκρογωνιαῖος τοῦ νέου θρησκευτικοῦ οἰκοδομήματος καὶ ὡς νέα ἐντολὴ φωτίζουσα ἅμα καὶ διαθερμαίνουσα τὴν καρδίαν τοῦ ἐν πίστει καὶ εὐσεβείᾳ ἀκρωμένου. Πατρότης τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ ἀγάπῃ καὶ ἀδελφότης πασῶν τῶν ἀνθρωπίνων ὑπάρξεων ἐν τῇ συνδεύσῃ ἀγάπῃ, ἐν τῇ εὐσπλαγχνίᾳ, ἐν τῇ ἀλληλοβοηθείᾳ καὶ ἐν τῷ ἀμοιβαίῳ ἔλεει, ἰδοὺ πάντες οἱ νόμοι καὶ οἱ προφῆται. Καὶ ὁ αἰρετικὸς Σαμαρείτης εὐσπλαγχνισθεὶς τὸν πάσχοντα ἀδελφὸν ἐπιτελεῖ τὴν ἐντολὴν τοῦ Κυρίου μᾶλλον ἢ ὁ ἀπαθὴς ἱερεὺς ἢ ὁ πολυμαθὴς λευίτης. — Μακάριοι οἱ ἐλεήμονες. — Μακάριοι οἱ συγχωροῦντες τὰ παραπτώματα τῶν ἀδελφῶν. Ἐὰν οὖν προσφέρῃς τὸ δῶρόν σου ἔμπροσθεν τοῦ θυσιαστηρίου κακεὶ μνησθῆς ὅτι ὁ ἀδελφός σου ἔχει τι κατὰ σοῦ, ἄφες ἐκεῖ τὸ δῶρόν σου καὶ ὑπάγε πρῶτον διαλλάγηθι τῷ ἀδελφῷ σου καὶ τότε ἐλθὼν πρόσφερε τὸ δῶρόν σου. — Ἦκούσατε ὅτι ἐρρήθη, ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου καὶ μισήσεις τὸν ἐχθρόν σου, ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν· ἀγαπάτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν, εὐλογεῖτε τοὺς μισοῦντας ὑμᾶς καὶ προσεύχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπηρεαζόντων καὶ διωκόντων ὑμᾶς, ὅπως γένησθε υἱοὶ τοῦ Πατρὸς ἡμῶν τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ὅτι τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλει ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς, καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους. — Ἄ! Μέχρι τοῦ σημείου τούτου δὲν ἐδύνατο νὰ ὑψωθῇ ἡ ἀνθρωπίνη διάνοια. Καὶ δὲν πρόκειται περὶ ψυχρᾶς διδασκαλίας μόνον, ἀλλὰ περὶ ἡλίου διαφωτίζοντος ἅμα καὶ διαθερμαίνοντος διὰ τῶν ἔργων καὶ διὰ τῆς θυσίας. Ἀγαπᾶ τὸν ἁμαρτωλὸν καὶ συνδειπνεῖ μετ' αὐτοῦ, ὅπως θεραπεύσῃ αὐτόν. Ἀγαπᾶ τὴν ἁμαρτήσασαν καὶ σώζων αὐτὴν ἀπὸ τοῦ διώκοντος διασώζει ἀπὸ τῆς

ὁδὸν τῆς ἀμαρτίας. Ἐν τῇ ἰδρυθείσῃ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς μίαν μόνην τάξιν ἀναγνωρίζει ὡς προνομιούχον τὴν τῶν πενομένων, τῶν ἀσθενούντων, τῶν πασχόντων καὶ τούτους συνιστᾷ εἰς τὸ ἔλεος τῶν ὑγιαίνόντων καὶ εὐπορούντων. Ὁ βίος του εἶνε ἀδιάλειπτος ἀκτινοβολία ἀγάπης. Πᾶν ὅ,τι ἀποτελεῖ τὴν ἀπειρον καὶ αἰώνιαν τοῦ Θεοῦ τελειότητα, ἐζήσεν ἐπὶ τῆς γῆς ἐν τῷ Ἰησοῦ. Διδάσκων τὴν ἀγάπην ἐργάζεται ὑπὲρ τῆς ἀνθρωπότητος καὶ παραγγέλλων τὴν ἀγάπην πρὸς τοὺς μισοῦντας καὶ καταρωμένους ἡμᾶς ἐπικαλεῖται τὸ ἔλεος καὶ τὴν συγχώρησιν τοῦ Πατρὸς ὑπὲρ τῶν σταυρούντων αὐτόν. Ἄνυψώσας δὲ τὴν πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπην εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν τοῦ καθήκοντος τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν Θεὸν (α) περιέβαλεν αὐτὴν διὰ δυνάμεως ὑπερκοσμίου καὶ θαυματουργοῦ, ἐξ ἧς προέκυψεν ὁ νέος τοῦ ἔλεους καὶ τῆς φιλανθρωπίας πολιτισμός. Πίστις καὶ ἔλεος, πίστις καὶ ἀγάπη, πίστις καὶ βοήθεια ὑπὲρ τῶν πασχόντων καὶ ταλαιπωρουμένων συγχωνεύονται καὶ συνταυτίζονται ἐν τῷ Χριστιανισμῷ. « Ἐν τούτῳ γινώσκονται πάντες ὅτι ἐμοὶ μαθηταὶ ἐστέ, ἐὰν ἀγαπᾶτε ἀλλήλους. » Καὶ ἐν τῇ δυνάμει ταύτῃ ἐπετελέσθησαν τὰ θαύματα τῆς καταργήσεως τῆς δουλείας, τῆς ἀδελφώσεως τῶν λαῶν καὶ τῆς πρὸς τοὺς ἐχθροὺς εὐσπλαγχνίας ἐπιδεικνυομένης ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς χρόνῳ καὶ κατὰ τὴν διεξαγωγὴν τῶν πολέμων μεταξὺ τῶν ἐθνῶν. Ἰουστίνος ὁ φιλόσοφος καὶ εἰς τῶν πρώτων τοῦ Χριστιανισμοῦ μαρτύρων γράφων πρὸς τοὺς ἐθνικοὺς ἔλεγε· « Πρὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Ἰησοῦ ἐπὶ τῆς γῆς ἐμισούμεθα καὶ ἐν καιρῷ εἰρήνης συνεχρούμεθα, διότι οὐδεὶς ἠνείχετο τὸν ξένον ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς πατρίδος του. Ἀσπασθέντες τὴν θρησκείαν τοῦ Ἰησοῦ εὐχόμεθα ὑπὲρ τῶν μισούντων ἡμᾶς καὶ ἐργαζόμεθα ὅπως πείσωμεν αὐτοὺς νὰ προσεγγίσωσιν εἰς τὴν δόξαν τοῦ Χριστοῦ καὶ νὰ συμμετάσχωσι μεθ' ἡμῶν εἰς τὰς ἀρετὰς καὶ ἐλπίδας τοῦ Εὐαγγελίου. » Κύριός τις ἐν Ἀμερικῇ

(α). Ματθ. XXII. 38. 39.

ραπίζων ένα τῶν δούλων του ὡς ἐγκαταλείψαντα τὴν ἐργασίαν του, ὅπως μεταβῆ εἰς θρησκευτικὴν ἀκολουθίαν, τῷ ἔλεγε· «Καὶ τί σοῦ δίδει ὁ Χριστὸς, διὰ τὸν ὁποῖον ἀφίνεις τὴν ἐργασίαν σου;» — «Μοὶ χορηγεῖ δύναμιν νὰ ἐπικαλοῦμαι τὸν Θεὸν ὑπὲρ ὑμῶν.» Ἴδού τὸ μυστήριον τῆς δυνάμεως τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ ἡ ἀπόδειξις τῆς ὑπερκοσμίου αὐτοῦ ἐκπορεύσεως. «Ἐπὶ τοῦ Θαλάττος, ἔλεγεν ὁ Βολταίρος, ἄχρι τῶν ἰκανωτέρων φιλοσόφων καὶ μιμητῶν αὐτῶν, οὐδεὶς ἐπενήργησεν οὐδὲ κἂν ἐπὶ τῶν ἡθῶν τῆς ῥύμης εἰς ἣν διέτριβεν.» Καὶ μετὰ δέκα ἑκτῶ ἔτους αἰῶνας ἡ διδασκαλία τοῦ Ἰησοῦ ἐπενεργεῖ ἐπὶ τοῦ νέου καὶ παλαιοῦ κόσμου, ἐπὶ τῆς διανοίας καὶ τῆς καρδίας τῶν ἀνωτέρων πνευμάτων τῆς ἀνθρωπότητος μέχρι τῶν δούλων τῆς Ἀμερικῆς. «Στωϊκὸν δεῖξατέ με, εἴ τινα ἔχετε, ἔλεγεν ὁ Ἐπίκτητος. Εὐεργετήσατέ με· μὴ φθονήσητε ἀνθρώπων γέροντι ἰδεῖν θέαμα, ὃ μέχρι νῦν οὐκ εἶδον.» Τὸ μέγα τοῦτο θέαμα ἐδόθη καὶ μυριάδας μυριάδων παρήγαγεν ὁ Χριστιανισμὸς στωϊκῶν ἐν ἐνεργείᾳ πάσης τάξεως καὶ ἡλικίας καὶ ἐθνικότητος, ὀλίγους μὲν γνωστοὺς τοὺς δὲ πλείστους ἀγνωστούς ζῶντας ἐν τῇ χριστιανικῇ ἀγάπῃ καὶ αὐτοθυσίᾳ ὑπὲρ τῶν οἰκειῶν, ὑπὲρ τῶν ξένων, ὑπὲρ τῶν πασχόντων καὶ ταλαιπωρουμένων. Καὶ πῶς ἄρά γε τὸ ἀνέφικτον παρὰ φιλοσόφοις καὶ ἡθολόγοις καὶ ἡγεμόσι καὶ δημοκρατουμέναις πολιτεταῖς ἐπετεύχθη ὑπὸ τοῦ ἐκ Ναζαρέτ Ἰησοῦ; Διότι ἡ ἀνθρωπίνη διάνοια καὶ ἐπιστήμη οὐδέποτε ὑπερυψώθη πρὸ τοῦ Ἰησοῦ ὑπεράνω τῆς ἰδέας τῆς δικαιοσύνης καὶ ταύτης περιοριζομένης ἐντὸς τῆς σφαίρας τῆς θεωρίας καὶ τῆς σχολαστικότητος. Ἡ ἰδέα τῆς ἀγάπης ὡς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐπιβαλλομένης, ἡ ἰδέα τῆς ἀποθεώσεως τοῦ αἰσθήματος τῆς αὐταπαρνήσεως ὡς δόγματος θρησκευτικοῦ, ἦτον ὅλως ἀγνωστος καὶ εἰς αὐτὰ τὰ ἀνώτερα πνεύματα τῆς ἀρχαιότητος. Οὐχὶ δι' ἀπλῆς διδασκαλίας, ἀλλὰ διὰ τῶν πραγμάτων, διὰ τοῦ ὑποδείγματος διὰ τῆς ἀνάπτυξεως ὑπερανθρωπίνης δυνάμεως, ἐν ἐνὶ λόγῳ διὰ μιᾶς ἀποκα-

λύφειως ἐν ἀνθρωπίνῃ μορφῇ, ἐδύνατο μόνον νὰ εἰσαχθῆ εἰς τὴν ἀνθρωπότητα νέα ζωὴ ἠθικῆς διεπομένης ἐξ ἀρχῶν ὅλων ἐναντίων τοῦ ἠθικοῦ καὶ κοινωνικοῦ βίου τῆς ἀνθρωπότητος καὶ ἀντιστρατευομένης καθ' ὅλων τῶν κοινωνικῶν δυνάμεων καὶ ὕλικῶν συμφερόντων καὶ ἀπολαύσεων. Καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Ἰησοῦ γενομένοι μιμηταὶ καὶ πιστοὶ ἑρμηνεῖς εἰ μαθηταὶ αὐτοῦ καὶ ὑπὸ θεοῦ ἐμπνεόμενοι πνεύματος τὴν μὲν πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπην συνεταύτισαν μετὰ τῆς πίστεως διδάσκοντες ὅτι, «ἡ ἀγάπη ἐκ Θεοῦ ἐστὶ καὶ πᾶς ὁ ἀγαπῶν ἐκ Θεοῦ γεγέννηται καὶ γινώσκει τὸν Θεόν, ὁ δὲ μὴ ἀγαπῶν οὐ γινώσκει τὸν Θεόν,» (α) καὶ τὴν οὐσίαν αὐτὴν τοῦ Χριστιανισμοῦ συνεκέντρωσαν ἐν τοῖς ἔργοις τῆς φιλανθρωπίας καὶ τοῦ ἐλέους, «θρησκεία καθαρὰ καὶ ἀμίαντος παρὰ τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ αὕτη ἐστίν, ἐπισκέπτεσθαι ὄρφανους καὶ χήρας ἐν θλίψει αὐτῶν, ἄσπιλον ἑαυτὸν τηρεῖν ἀπὸ τοῦ κόσμου. Ἐὰν ἀδελφὸς ἢ ἀδελφὴ γυμνοὶ ὑπάρχωσι καὶ λειπόμενοι τῆς ἡμετέρας τροφῆς εἴπου δέ τις αὐτοῖς ἐξ ὑμῶν, ὑπάγετε ἐν εἰρήνῃ, τί τὸ ὄφελος; Ἡ πίστις, ἐὰν μὴ ἔχη ἔργα, νεκρά ἐστίν.» (β) Καὶ ὁ Παῦλος ἔγραφε πρὸς Κορινθίους: «Ἐὰν ταῖς γλώσσαις τῶν ἀνθρώπων λαλῶ καὶ τῶν ἀγγέλων, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, γέγονα χαλκὸς ἠχῶν ἢ κύμβαλον ἀλαλάζον.» (γ)

Οὕτως ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ ἀληθοῦς χριστιανοῦ τὸ στοιχεῖον τῆς θρησκευτικῆς πίστεως μετὰ τοῦ συναισθήματος τῆς ἀγάπης συνταυτιζόμενα ἀποτελοῦσι τὴν πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν τελειότητα τῆς ἀνθρωπίνης υπάρξεως, τελικὸν σκοπὸν τοῦ χριστιανικοῦ θρησκευάματος.

(α). Ἐπιστλ. Α'. Ἰωάννου IV. 12.

(β). Ἰακώβου Ἐπιστλ. II. 15.

(γ). Πρὸς Κορινθ. Α'. XIII. 1.

